

Esbâb-ı Nüzûl'de Hz. Ebû Bekir

Ahmet Gündüz¹

Öz

Hz. Ebû Bekir İslam tarihinin en saygın şahsiyetlerinden birisidir. Ona bu denli bir kıymet kazandıran unsurların Kur'ân'ın nüzûl sürecindeki yerini tespit etmek son derece önemlidir. Konuya dair Hüseyin Çelik'in "Hz. Ebû Bekir Hakkında Nâzil Olan Ayetler" başlıklı bir makalesi vardır. Ancak bu çalışmanın büyük bir kısmı tefsir odaklıdır. Bizim araştırmamızda ise ağırlıklı olarak Hz. Ebû Bekir hakkındaki ayetlerin nüzûl sebepleri bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Buradan hareketle onun model şahsiyet oluşu Kur'ân bağlamında ortaya konulmaktadır. Mevzu işlenirken nüzûl sırası değil de konu bütünlüğü gözetilmiştir. Bu vesileyle sahasında en eski kaynak olan Vâhidî'nin *Esbâb-ı nüzûl* adlı eseri gözden geçirilmiş ve Hz. Ebû Bekir'in adının geçtiği bütün rivayetler sahîh hadis kaynakları ve tefsirler çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Netice olarak Hz. Ebû Bekir'in örnek bir şahsiyet oluşunu ortaya koyan ayetlerin nâzil olduğu görülmüştür. Bu da onun saygınlığının bir yönüyle Kur'ân temelli olduğunun göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Esbâb-ı Nüzûl, Ebû Bekir, Kur'an, Ayet, Hadis.

Gündüz, Ahmet. (2023). "Esbâb-ı Nüzûl'de Hz. Ebû Bekir". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 7/3 (2023), 448-469.

<https://doi.org/10.32711/tiad.1279917>

Geliş Tarihi	09.04.2023
Kabul Tarihi	22.06.2023
Yayın Tarihi	30.09.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr. Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, Şanlıurfa, Türkiye, gunduzahmet63@hotmail.com, 0000-0002-7613-2638

2023, 7 (3), 448-469 | Research Article

Abu Bakr in Asbâb al Nuzûl

Ahmet Gündüz¹

Abstract

Abu Bakr is one of the most respected figures in the history of Islam. It is extremely important to determine the place of the elements that give it such a value in the process of the revelation of the Qur'an. Huseyin Celik has a article titled "Verses About Abu Bakr". However, a large part of this work is interpretation-oriented. In our research, it is mainly tried to reveal of the reason for revelation of the verses about Abu Bakr are evaluated. From this point of view, his being a model personality is revealed within the context of the Qur'an. While the subject was being addressed, the integrity of the subject was taken into consideration, not the order of the revelation. Hereby, Vahidi's work titled Esbâb-ı nüzul, which is the oldest source in its field, was reviewed and all narrations where the name of Abu Bakr is mentioned have been evaluated in the frame of authentic hadith sources and interpretations. As a result, it has been seen that the verses revealing the exemplary character of Abu Bakr were revelations. This is an indication that her prestige is based on the Qur'an in a way.

Keywords: Asbâb al Nuzûl, Abu Bakr, Qur'an, Verse, Hadith.

Gündüz, Ahmet, "Abu Bakr in Asbâb al Nuzûl", *Turkey Journal of Theological Studies*, 7/3 (2023), 448-469.

<https://doi.org/10.32711/tiad.1279917>

Date of Submission	09.04.2023
Date of Acceptance	22.06.2023
Date of Publication	30.09.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Dr, Harran University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir, , Şanlıurfa, Türkiye, gunduzahmet63@hotmail.com, 0000-0002-7613-2638

Giriş

Ebû Bekir 'in (r.a) tam adı Abdullah b. Ebî Kuhâfe Osman b. Âmir el-Kureşî et-Teymî'dir (ö. 13/634). Annesi Ümmü'l-Hayr Selma bnt. Sahr'dır. Hz. Ebû Bekir Mekke'de Dâru'l-Erkâm'da Müslüman olmuştur. Kendisinin teşvikiyle daha sonra babası da Müslüman olmuştur. Kendisi kaynaklarda; azat edilmiş, güzel, soylu, eski anlamlarına gelen '*Atîk*' lakabıyla anılır. Güzel ahlakı sebebiyle bu lakabın kendine annesi tarafından verildiği rivayet edilmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in kendisi için "Sen Yüce Allah'ın cehennemden azat ettiği birisinin" dediği de rivayet edilmektedir.³ Bunun yanı sıra servetini Allah yolunda infak ettiği için *Zü'l-hilâl*; çokça şefkatli ve merhametli olduğu için *Evvâh* gibi lakaplarla da anılmıştır. Ancak İslam kültüründe ilk akla gelen lakabı *Siddîk*'tir. Allah Resûlü'nün Miraç gecesi yaşadığı hadiseleri duyduğunda tereddütsüz bir şekilde kabul ettiği için bu lakabı almıştır.⁴

Malının bir kısmını zayıf Müslüman kölelerin satın alınıp azat edilmesinde kullanmıştır. Bilal-i Habeşî ve annesi Hamâme, Ümmü Ubeyns, Lübeyne, Âmir b. Führeyre, Ubeyns, Ebû Führeyhe, Zinnîre ve Nehdiye gibi isimleri azat ettiği köleler arasında saymak mümkündür.⁵

Hicrette olduğu gibi bütün savaşlarda Allah Resûlü'nün (s.a.s) yanında bulunmuştur. Ayetlerde adı açıkça geçmese de hicretten bahseden ve "*mağaradaki iki kişinin ikincisi*"⁶ mealindeki ayette kendisine atf yapılan şahsın kaynaklarda Hz. Ebû Bekir olduğu belirtilmektedir.⁷ Haccın farz kılınmasından sonra hicretin 9. yılında düzenlenen ilk hac seferine Allah Resûlü (s.a.s) katılmamış, yerine hac emiri olarak onu tayin etmiştir. O'nun vefatından sonra da ilk halife olarak İslâm ümmetinin başına geçmiştir. Allah Resûlü'ne (s.a.s) kayınpeder olma şerefine nâil olmuş bu güzide zât H. 634 yılında vefat edince Allah Resûlü'nün (s.a.s) yanına defnedilme bahtıyarlığına nâil olmuştur.⁸

En başından beri her konuda Allah Resûlü (s.a.s) ile beraber olan bu güzide şahsiyetin Kur'an'ın nüzûl döneminde hangi ayetlerin iniş sürecinde yer aldığını bilmek onun şahsiyetinin ve kimliğinin daha iyi kavranmasına vesile olacaktır. Ayrıca daha hayatta iken cennetle müjdelenmesinin⁹ ayetler çerçevesindeki karşılığı netleşecektir. Bununla birlikte İslam ümmetinin bu vesileyle muhatap olduğu fikhî hükümlerin ne olup olmadığı da anlaşılacaktır.

1. İmanı ve Müstakim Oluşu

Hz. Ebû Bekir öyle güzel ve sağlam bir şekilde iman etmiştir ki Allah Resûlü (s.a.s) ve Hz. Ömer buna şahitlik edercesine onun hakkında şöyle demektedirler: "Yer

³ et-Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşâr 'Avvâd (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998) Menâkıb 16.

⁴ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/101.

⁵ Fayda, "Ebû Bekir", 10/102.

⁶ et-Tevbe, 9/40.

⁷ İbn Keşir İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Dâru Taybe: Beyrut, 1420), 4/155; et-Taberî Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân fi tevîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1420), 14/257.

⁸ es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tarihu'l-hulefâ*, thk. Hamdî ed-Demirdaş (Mekke: Matbaatu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 2004), 68.

⁹ Tirmizî, Menâkıb 26.

yüzündekilerin imanı ile Ebû Bekir'in imanı tartılsa, Ebû Bekir'in imanı ağır basardı.”¹⁰

Hz. Ebû Bekir'in en önemli vasıflarından biri onun imanı ve istikameti ile bundaki sadakatidir. Aslında bu husus İslam'ın özü mahiyetindedir. Nitekim Süfyân b. Abdillâh es-Sekafî, Resûlüllâh'a (s.a.s) gelip İslam hakkında kendisine başkasına sormasına ihtiyaç bırakmayacak şekilde bir şeyler söylemesini isteyince; “Deki iman ettim, sonra da müstakim ol.” şeklinde karşılık vermiştir.¹¹

Erkeklerden iman eden ilk yetişkin şahıs Hz. Ebû Bekir'dir. İman ettiği yaşın kaç olduğu sorusuna nüzûl sebeplerinde bir cevap arandığında, bunun kırk yaş öncesi olduğuna dair bir bilgi ile karşılaşmaktayız. Zira Vâhîdî'nin senet zikretmeksizin İbn 'Atâ'dan onun da İbn Abbâs'tan naklettiği rivayete göre şu ayet onun hakkında nazil olmuştur: “O, olgunluğuna erişip kırk yaşına varınca şöyle niyaz eder: 'Ey Rabbim! Bana ve anne babama lütfe ettiğin nimete şükretmeye, hoşnut olacağım şeyleri yapmaya beni muvaffak kıl. Neslimi hayırlı eyle, nedametle dönüp Sen'in kapına yönelmekteyim ve şüphesiz San'a boyun eğenlerdenim!’”¹² Râzî'nin Vahidî'ye dayandırdığı görüşe göre mütekaddimîn ve müteahhirînden birçok alime göre bu ayet Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olmuştur. İbn 'Âşûr, İbn 'Atiyye bu görüşte olanlardan bazılarıdır.¹³

Vâhîdî nüzûl sebebini ifade ederken konuya dair şu ayrıntıları da paylaşmak suretiyle Hz. Ebû Bekir'in (r.a) iman ettiği sıradaki yaşını da söylemektedir: “Hz. Ebû Bekir daha on sekiz, Allah Resûlü (s.a.s) de yirmi yaşlarında iken bir ticaret kervanında Şâm'a doğru gittiler. Bir sedir ağacının altında konakladır. Resûlüllâh (s.a.s) burada beklerken, o yakındaki rahibe din ile ilgili bazı sorular sormak için gitti. Ancak rahip sedir ağacının gölgesinde oturanın kim olduğunu sorunca, onun Muhammed b. Abdullah olduğu cevabını verdi. Rahip ise bu ağacın gölgesine İsâ'dan (a.s) sonra kimsenin oturmadığını, bu sebeple onun bir peygamber olduğunu söyledi. İşte bu andan itibaren kalbine yakîn ve tasdik düşüverdi ve Hz. Peygamber'den hiç ayrılmamaya başladı. Allah Resûlü (s.a.s) kırk yaşına varıp da risâlet ile müşerref olunca Ebû Bekir bu sırada otuz sekiz yaşındaydı. O, Allah Resûlü'ne (s.a.s) iman etti, kırk yaşına varınca da ayetin haber verdiği sözleri¹⁴ sarf etti.¹⁵ Ayette geçen ifadeler Müslümanlar arasında kırk yaş duası olarak bilinmektedir. İbn Mardeveyh'in İbn Abbâs'tan naklettiğine göre, onun bu duasının akabinde; anne-babası, kardeşleri ve çocuklarının hepsi iman ettiler ve bu ayet de onlar hakkında nâzil oldu.¹⁶ Dahhâk ve Süddî bu ayetin S'ad b. Ebî Vakkâs hakkında nâzil

¹⁰ el-Beyhakî Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Şu'abu'l-İman*, thk. Abdülalî Abdülhamid Hâmid (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1423), 1/143.

¹¹ Müslim, İman 38.

¹² el-Ahkâf 46/15.

¹³ İbn 'Âşûr Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tunusî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1984), 26/28; er-Râzî Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1420), 28/18.

¹⁴ el-Ahkâf, 46/15.

¹⁵ el-Vâhîdî Ebu'l-Hasan Ali b. Muhamed, *Esbâbu'n-nüzûl*, thk. Kemâl Besyûnî Zeğlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 395-396.

¹⁶ es-Suyûtî Abdurrahman b. Ebû Bekir, *ed-Durru'l-mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/443; eş-Şevkânî Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadir* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414), 5/24; el-Mazharî Muhammed Senaullah, *et-Tefsiru'l-Mazharî*, thk. Çulâm Nebî et-Tunisî (Pakistab: Mektebetu'r-Reşid, 1412), 8/402.

olduğunu söylemektedirler.¹⁷ Buna karşılık es-Sâvî¹⁸ ve et-Taberî rivayet aktarmaksızın, bir görüşe göre ayetin Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olduğu görüşünü söylerken,¹⁹ Hâzin ise sahîh görüşe göre bunun nüzûl sebebinin Hz. Ebû Bekir olduğunu dile getirmektedir.²⁰

Hz. Ebû Bekir bir gün yanındakilere şöyle demiştir: “Yüce Allah’ın bu ayetlerin anlamı hakkında ne dersiniz? {إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا}”²¹ {وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ}”²² Onlar da birinci ayeti “iman edip de başka bir tarafa dönemeyen”, ikincisini ise “imanlarına herhangi bir günah karıştırmayanlar” şeklinde anladıklarını söylemişlerdir. Ancak o bu manaları beğenmemiş, onun yerine şöyle demiştir: “İman edip başka bir ilaha yönelmeyenler”, “İmanlarına herhangi bir şirk karıştırmayanlar” anlamındadır.²³ Râzî, Fussilet Sûresi’ndeki bu ayetin, karşılaştığı sıkıntılara rağmen imanından ve istikametinden ödün veremeyen Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olduğu kanaatinde. Ancak buna dair aktardığı rivayete ilişkin bir senet zinciri nakletmemektedir.²⁴ Vâhidî; es-Sâvî, Kurtubî ve İbnü’l-Cevzî’nin İbn Abbâs’a dayandırdığı şu rivayette ayetin nüzûl sebebinin Hz. Ebû Bekir olduğunu söylemektedir. Bu rivayette; “Müşrikler; ‘Rabbimiz Allah’tır, melekler ise onların kızlarıdır ve onun katında şefaathçilerimizdir.’ dediler ve müstakim olmadılar. Buna karşılık Hz. Ebû Bekir ise; ‘Rabbimiz bir olan Allah’tır ve Muhammed de (s.a.s) O’nun kulu ve elçisidir.’ dedi ve müstakim oldu.” böylece bu ayet nâzil oldu, denilmektedir.²⁵

2. Dini Hamiyeti

Onun İslam dinine olan düşkünlüğü sadece bireysel yaşantısındaki ibadetlerinden ibaret değildir. Konu Allah ve Resûlü’nü (s.a.s) savunmak olunca karşındakinin kim olduğu kendisi için pek önem arz etmemiş, o kişi kim olursa olsun ona karşı Allah ve Resûlü’nü savunmuştur.

2.1. Babası ile Tartışması

Asrı sadetteki ilk Müslümanlar din uğruna herkesi karşılarına almaktan çekinmemişlerdir. Bu akrabalık bağlarını hafife aldıkları için değil, dine olan

¹⁷ es-Sem’ânî Mansur b. Muhammed Ebû’l-Muzaffer, *Tefsîru’s-Sem’ânî*, thk. Yâsir İbrahim Çuneym, Çuneym b. Abbâs b. Çuneym (Suudi Arabistan: Dâru’l-Vatan, 1997), 5/154; ez-Züheylî Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru’l-vasîl* (Dâru’l-fikr, 1422), 3/2416.

¹⁸ es-Sâvî Ahmed b. Muhammed, *Hâşiyetu’s-Sâvî ‘ala Tefsîri’l-Celâleyn*, ed. Muhammed Abdüsselam Şahin (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1427), 1775.

¹⁹ Taberî, *Câmi’u’l-be’yân*, 22/115.

²⁰ el-Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed *Lübâbu’t-tevîl fi me’ânî’tenzil*, thk. Muhammed Ali Şahin (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415), 4/130.

²¹ Fussilet 30.

²² el-En’âm 6/82.

²³ el-Hâkim Muhammed b. Abdullah en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ‘ala’s-sahîhayn*, thk. Mukbil b. Hâdî (Kahire: Dâru’l-Haremeyn, ts.), 2/518; el-Aynî Mahmud b. Ahmed Bedruddin, *‘Umdetu’l-kârî şehhi sahihi’l-Buhârî* (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, ts.), 1/143; Ebû Nu’aym el-Asbahânî Ahmed b. Abdullah, *Hilyetu’l-evliya ve tabakâtu’l-esfiyâ* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1409), 1/30; ez-Zamahşerî Mahmut ‘Amr, *el-Keşşâf ‘an hakâiki ğavâmidî’t-tenzil* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, 1407), 4/199.

²⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 27/560.

²⁵ Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl*, 388; el-Kurtubî Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’u li ahkâmî’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Etfiyyiş (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1964), 15/357; Sâvî, *Hâşiyetu’s-Sâvî ‘ala’l-Celâleyn*, 1695; İbnü’l-Cevzî Cemaluddin Abdurraman, *Zâdu’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdürrezzak el-Mehdi (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 1422), 4/51.

düşkünüklüklerinden dolayıdır. İbn Şevzeb'den aktarılan rivayete göre; Ebû 'Ubeyde Bedir Savaşı'nda babası ile karşılaşınca her seferinde onu bırakmış başka tarafa yönelmiştir. Ancak babası onu yaralayınca Ebû 'Ubeyde onu öldürmüştür. Bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur:²⁶ "Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah'a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, çocukları, kardeşleri veya diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin. Allah bu müminlerin gönüllerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları ebedi kalacakları altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. O Allah'tan yanadırlar; kurtuluşa erecek olanlar da muhakkak ki Allah'tan yana olanlardır!"²⁷ Bu olayı aktaran rivayetin zayıf olduğu belirtilmektedir.²⁸ İbn Hacer bu hadisin mu'dal olduğunu söylemekte, Vâkidî, Ebû 'Ubeyde'nin babasının İslam gelmeden önce vefat ettiği bilgisini vermektedir.²⁹

Ayetin nüzûlüne ilişkin olarak İbn Cüreyc'den çok farklı bir rivayet aktarılmaktadır. Buna göre Hz. Ebû Bekir'in henüz iman etmemiş olan babası Ebû Kuhâfe, bir keresinde Allah Resûlü (s.a.s) hakkında ileri geri konuştu. Ebû Bekir da ona ayağıyla vurup yere düşürdü. Olay bir şekilde Hz. Peygamber'e intikal etti. Resûlullah (s.a.s) Ebû Bekir'e bunu yapıp yamadığını sordu. O da yaptığını söyleyince, Rûsüllah (s.a.s) bir daha yapmamasını söyledi. Bunun üzerine Ebû Bekir: "Vallahi yanımda kılıç olsaydı onu öldürürdüm." dedi. Bunun üzerine bu ayet (el-Mücadele 58/22) nâzil oldu.³⁰ Ancak nakledilen bu rivayet de zayıftır.³¹

Ayetin nüzûl sebeplerine dair başka görüşler de vardır. Bunlara bakıldığında temelde savaşlarla ilgili olduğu görülmektedir. Mus'ab b. 'Umeyr Uhud Savaşı'nda kardeşi 'Ubeyde b. 'Umeyr'i, Hz. Ömer Bedir Savaşı'nda kardeşi el-'Âs b. Hişâm'ı, Hz. Hamza ve Hz. Ali de 'Utbe b. Rabîa' ve Şeybe b. Rabîa'yı öldürmüştür. Bedir ve Uhud Savaşları'nda öldürülen bu kimselerin yakın akraba veya aşiret akrabası olduğu görülmektedir. Bir görüşe göre de söz konusu ayet bunlar hakkında nâzil olmuştur. es-Sâvî,³² Şankitî,³³ Merâğî,³⁴ Vâhidî bu bilgilere dair bir senet zinciri vermemekte ayetin sadece bunlar hakkında nâzil olduğu kaydını düşmektedir.³⁵

2.2. Finhâs ile Tartışması

İkrime, Süddî, Mükâtil b. Süleyman ve Muhammed b. İshâk'ın naklettiğine göre bir keresinde Hz. Ebû Bekir Yahûdilerin oturup Tevrat okudukları bir eve girdi. Bazı kişilerin Finhâs b. 'Azûrâ' adında birinin etrafında toplandıklarını ve anlattıklarına kulak verdiklerini gördü. Hz. Ebû Bekir bu kişiyi Allah'tan sakınmaya ve iman etmeye davet etti. Zira Muhammed'in (s.a.s) hak bir peygamber olduğunu ve bunun Tevrat'ta da yazılı

²⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/321; et-Tabarânî Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Humeydî Abdülmecid es-Slefîy (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1983), 1/154.

²⁷ el-Mücadele 58/22.

²⁸ Selim b. 'İdu'l-Hilâlî, Muhammed b. Musa Âl-i Nasr, *el-İstî'âb fî beyâni'l-esbâb* (Suûdi Arabistan: Dâr İbnu'l-Cevzî, 1425), 3/351.

²⁹ İbn Hacer Ahmed b. Ali el-'Askalânî, *et-Telhîsu'l-habîr fî tahrîc ehâdis er-Râfî el-Kebîr* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989), 4/273.

³⁰ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 434.

³¹ Selim b. 'İdu'l-Hilâlî vd., *el-İstî'âb fî beyâni'l-esbâb*, 3/351.

³² Sâvî, *Hâşiyetu's-Sâvî 'ala'l-Celâleyn*, 1948.

³³ eş-Şankitî Muhammedülemin b. Muhammed, *Advâu'l-beyân fî izâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1995), 7/556.

³⁴ el-Merâğî Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî* (Mısır: Şirketu ve Matbaatu el-Bâbî, 1946), 28/28.

³⁵ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 434.

olduğunu söyledi. Bununla birlikte Finhâs'a sevaplarını kat kat alacağını, cennete girmesine vesile olacağı karz-ı hasende bulunmasını tavsiye etti. Finhâs ise özellikle bu son tavsiyesine itiraz etti. Sebep olarak da fakir kimselerin karz-ı hasen alabileceğini; bu sebeple Allah'ın fakir, kendilerinin ise zengin kimseler olduğunu söyledi. Bu duruma sinirlenen Hz. Ebû Bekir Finhâs'ın yüzüne hızlı bir şekilde vurdu. Sonrasında da şöyle dedi: "Ey Allah'ın düşmanı! Vallahi aramızda olan anlaşma olmasaydı, senin boynunu vururdum." Finhâs, Resûlullah'ın (s.a.s) yanına varıp Ebû Bekir'den şikayetçi oldu. Resûlullah (s.a.s), Hz. Ebû Bekir'e böyle yapmasının sebebinin sorunca o da; Finhâs'ın haddi aşan bir söz söylediğini, zira kendilerini zenginlikle niteleyip, Allah'ı fakirlikle itham ettiğini söyledi. Finhâs ise bunu inkâr etti. Bunu üzerine de Yüce Allah Hz. Ebû Bekir'i doğrulamak ve Finhâs'ı da yalanlamak için ayet indirdi.³⁶

Vâhidi; Finhâs ile ilgili olan bu olayı, iki farklı ayet için nüzûl sebebi olarak göstermektedir. Bunlardan biri Yüce Allah'ın fakirlikle itham edilmesine cevabî olarak indirdiği şu ayettir:³⁷ "And olsun ki 'Allah fakirdir, biz zenginiz' diyenlerin sözünü Allah işitmiştir. Hem bu söylediklerini hem de haksız yere peygamberleri öldürmelerini elbette (bir tarafa) yazacağız ve 'Yakıcı azabı tadın!' diyeceğiz."³⁸, diğeri ise bu ayetin biraz ilerisinde yer alan şu ayettir:³⁹ "Andolsun ki mallarımız ve canlarımız konusunda bir imtihana tabi tutulusunuz; muhakkak ki sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a şirk koşan kimselerden birçok üzücü söz işitirsiniz. Eğer sabrederseniz ve sakınırsanız, bilin ki bunlar size sizden yapılaması istenen davranışlardır".⁴⁰ Ancak bu ayetin, şair Ka'b b. Eşref ile hicretin ilk yıllarında Medine'deki Yahudi, putperest vb. birçok grubun Müslümanlara verdiği sıkıntılardan dolayı nâzil olduğu da kabul edilmektedir.⁴¹

Bütün bu rivayetlere karşılık Buhârî "Şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz."⁴² mealindeki ayetin nüzûlü hakkında farklı bir rivayete yer vermektedir. Rivâyeti, olaya bizzat tanık olan Üsâme b. Zeyd aktarmaktadır. Buna göre olay Bedir Savaşı'ndan önce meydana gelmiştir. Resûlullah (s.a.s) Sa'd b. 'Ubâde'yi ziyarete gitmek üzere bir merkebe binmiş, arkasına da Üsâme b. Zeyd'i almıştı. Bu şekilde ilerlerken Abdullah b. Übey'in olduğu bir meclise denk gelmişti. Binitin çıkardığı toz oradakileri rahatsız edince Abdullah b. Übey toz çıkarılmamasını istedi. Allah Resûlü (s.a.s) yanlarına varıp selam vermiş ve onları imana davet etmişti. Abdullah b. Übey bundan rahatsız olmuş, başkalarına anlatmasını söylemişti. Müslüman olan Abdullah b. Revâha ise Allah Resûlü'nden gelip kendilerine İslam'ı anlatmasını istemişti. Çıkan anlaşmazlık neticesinde taraflar birbirine girecek hale gelmişti Resûlullah (s.a.s) onları sakinleştirdi ve oradan ayrılarak Sa'd b. 'Ubâde'nin yanına gitti, Abdullah b. Übey'in söylediklerini ona anlattı. Sa'd b. 'Ubâde ise, insanların İbn Übey'i lider seçmek için anlaştıklarını; ancak kendisi nübüvvet ile şereflenerek

³⁶ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 137; Diyâuddin el-Makdisî Muhammed b. Abdülvahid, *el-Ehâdisu'l-muhtâra* (Beyrut: Dâru Hıdır, 2000), 12/256; Mustafa Hamurlu, *Sebeb-i Nüzûlün Tefsire Yansıması Âl-i İmrân Süresi Örneği* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 276-278.

³⁷ Diyâuddin el-Makdisî, *el-Ehâdisu'l-muhtâra*, 12/256.

³⁸ Âl-i İmrân, 3/181.

³⁹ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 138-139.

⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/186.

⁴¹ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 38; Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Kamil (Beyrut: Dâru'r-Risâlet'l-İlmiyye Beyrut, 1430), Harâc 22 (4/614); et-Tabarânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 19/77.

⁴² Âl-i İmrân, 3/186.

gelince onun bu şansını kaybettiğini, bu sebeple de yaptıklarını hoş görüp onu affetmesini söylemiş Allah Resûlü de onu affetmiştir. Bunun üzerine bu ayet nâzil olmuştur.⁴³

Âl-i İmrân Sûresi'nde geçen 181. ve 186. ayetlere ilişkin rivayetleri değerlendirmeye tabi tutan Tahâvî'ye göre bu ayetler Hz. Ebû Bekir ve Finhâs arasında geçen aynı olay bağlamında nâzil olmuştur.⁴⁴ Taberî de Ebû Cafer'den bu rivayeti bir görüş olarak zikretmekte⁴⁵, bununla birlikte 180. âyeti⁴⁶ de bu olaya bağlamaktadır.⁴⁷

3. Resûlüllah'ın (s.a.s) Huzurundaki Hassasiyeti

Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir arasındaki yaş farkı sadece bir iki yıldır. Ticaret amacıyla yol arkadaşlıkları da çok olmuştur. Örneğin Şâm'a doğru beraber gitmişlerdir. Ebû Bekir hicret esnasında Hz. Peygamber'in yanı başında olmuş, ailesi de bu konuda Allah Resûlü'ne (s.a.s) çokça destek olmuştur. O aynı zamanda Hz. Peygamber'in kayınpederiydi. Ancak bunlardan hiçbiri Hz. Ebû Bekir'i Resûlüllah'ın (s.a.s) huzurunda veya gıyabında ona karşı edebi anlamda bir rehavete itmemiştir. Beşer olması münasebetiyle bu konuda bir hata yapmış olsa bile mutlaka kendine bir çeki düzen vermiştir. Bunu nüzûl sebeplerindeki rivayetlerde görmek mümkündür. Örneğin; Bir seferinde Temimoğullarından bir heyet Allah Resûlü'nün (s.a.s) huzuruna gelmişti. Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'den biri Resûlüllah'a (s.a.s), onlara temsilci olarak Akra' b. Hâris el-Hanzalî'nin gönderilmesini, diğeri ise başka birinin gönderilmesini söyledi. Bu durum karşısında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e sırf kendisine muhalefet için böyle davrandığını iddia etti. Hz. Ömer ise böyle bir kastının olmadığını söyledi. Bu sebeple Allah Resûlü'nün huzurunda sesleri yükselmişti. Bunun üzerine "Ey İman edenler! Huzurundayken seslerinizi Hz. Peygamber'in sesinden daha fazla yükseltmeyin!"⁴⁸ mealinde nehiy bildiren ayet nâzil oldu. Bu ayetin nüzûlünden sonra Hz. Ömer, Allah Resûlü (s.a.s) ile konuşurken adeta sırdaşların konuşması gibi konuşmaya başlamıştır. Hz. Ebû Bekir de bir daha Hz. Peygamber'in huzurunda konuşurken bir sırdaş gibi konuşacağına dair kendi kendine yemin etmiştir.⁴⁹

Söz konusu ayetin "Ey iman edenler!" hitabıyla başlaması, yaptıkları bu hataya rağmen Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'in Yüce Allah katında mümin olma sıfatlarından ve saygınlıklarından bir şey kaybetmediklerine işaret eden önemli bir ayrıntıdır. Nitekim onlar bu hatalarını fark etmiş ve bundan sonra Resûlüllah'ın (s.a.s) huzurunda son derece alçak bir sesle konuşmuşlardır.

4. Gece İbadetine Düşkünlüğü

Hz. Ebû Bekir gece ibadetine düşkün biriydi.⁵⁰ Buna dair hakkında nâzil olduğu rivayet

⁴³ el-Buhârî Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh el-muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987), Tefsir, Âli İmrân 73.

⁴⁴ et-Tahâvî Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu müşkilî'l-esâr*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 5/86-87.

⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/441-444, 456.

⁴⁶ "Allah'ın ihsanından kendilerine verdiği nimette cimrilik yapanlar, sakın bunun kendileri için hayırlı bir şey olduğunu sanmasınlar..."

⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/455-456.

⁴⁸ el-Hucurât, 49/2.

⁴⁹ Buhârî, Meğâzî 65; Tirmizî, Tefsîr Hucurât 49; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/83; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 403.

⁵⁰ İbn 'Atiyye Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib, *el-Muharraru'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-aziz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422), 4/349.

edilen ayette mealen şöyle buyrulmaktadır: “(Bu kişi mi,) yoksa âhîret endişesiyle ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle geceleri secde edip, ayakta durmak suretiyle kendini ibadete veren şahıs mı (daha iyi)?” De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!” Doğrusu ancak akıllı insanın sahibi kimseler bunu anlar.”⁵¹ Vâhidî *Esbâb-ı Nüzûl* adlı eserinde bu ayetin kimin hakkında nâzil olduğu konusunda üç ayrı görüş nakletmektedir: İbn Abbâs’ın ‘Atâ’dan naklettiği rivayete göre Hz. Ebû Bekir hakkında, İbn Ömer’e göre Hz. Osman hakkında, Mukâtil b. Süleyman’a göre ise ‘Ammâr b. Yâsir hakkında nâzil olmuştur. Vâhidî bu görüşleri aktarırken hiçbir senet nakletmemektedir.⁵² Bununla birlikte Abdullah b. Abbâs’tan nakledildiğine göre ilgili ayet Ebû Huzeyfe’nin mevlâsı Sâlim, ‘Ammâr b. Yâsir ve İbn Mes’ûd hakkında da nâzil olmuştur.⁵³

Söz konusu ayetin Selmân el-Fârsî hakkında nâzil olduğu söylenmektedir. Selmân Medine’de Müslüman olmuştur, oysa bu ayet Mekke’de dir.⁵⁴ Abdullah bin Abbâs kanalıyla gelen ve ‘Ammâr b. Yâsir hakkında indiğini nakleden rivayet ise mevzu olduğu⁵⁵ Suyûtî’nin, Ebû Huzeyfe’nin mevlâsı Sâlim, ‘Ammâr b. Yâsir, İbn Mes’ûd hakkında nâzil olduğunu söylediği rivayetin⁵⁶ ise çok zayıf olduğu belirtilmektedir.⁵⁷

el-Vâhidî, *el-Vasît* adlı tefsirinde,⁵⁸ İbn Ebî Hâtim tefsirinde⁵⁹ ve Ebû Nu’aym da *Tabakât’*inde⁶⁰ bir senet zinciriyle İbn Ömer’in farklı bir görüşünü aktarmaktadır. Buna göre bu ayet, geceleri çokça namaz kılan Hz. Osman hakkında nâzil olmuştur; ancak bu rivayetler de zayıftır.⁶¹

5. Cömertliği

Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir arasında infak etme konusunda tatlı bir rekabet vardı. Allah Resûlü (s.a.s) bir keresinde sahabenin tasaddukta bulunmasını istemişti. Hz. Ömer bunun için malının yarısını getirirken, Hz. Ebû Bekir ise her şeyini getirmişti. Resûlullah (s.a.s) Ebû Bekir’e hane halkına ne bıraktığını sorunca; “Onlara Allah ve Resûlü’nü bıraktım.” diye karşılık vermiştir. Hz. Ömer işte o zaman Ebû Bekir’i geçemeyeceğini itiraf etmiştir.⁶²

Hz. Ebû Bekir’in her zaman cömert biriydi. Hadis kaynaklarında yer alan bazı rivayetlere göre o, bir gün Resûlullah’ın (s.a.s) yanında sadece omuzlarından aşağı sarkıtığı bir aba ile örtünmüş bir halde iken Cebrail geldi. Neden böyle olduğunu Resûlullah’a (s.a.s)

⁵¹ ez-Zümer 39/9.

⁵² Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl*, 382; ayrıca bkz Hâzin, *Tefsîru’l-Hâzin*, 4/52; Ebû’l-Muzaffer es-Sem’ânî, *Tefsîru’s-Sem’ânî*, 4/461; el-Mâverdî Ali b. Muhammed, es-Seyyid İbn Abdülmaksud, *Tefsîru’l-Mâverdî* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 5/117; er-Res’ânî, Abdurrezzak b. Rızkilleh, *Rumûzu’l-kunûz fi tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, İbn Duheys Abdülmelik b. Abdullah (Mekke: Mektebetu’l-Esedî, ts.), 6/528.

⁵³ Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, 7/214.

⁵⁴ İbn Cüzev Ebu’l-Kasım Muhammed b. Ahmed, *et-Teshîl li ‘ulûmi’t-tenzil*, thk. Abdullah el-Hâlidî (Beirut: Dâru’l-Erkâm, 1416), 2/219.

⁵⁵ Selim b. ‘İdu’l-Hilâlî vd., *el-İstî’âb fi beyâni’l-esbâb*, 3/168.

⁵⁶ Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, 7/214.

⁵⁷ Selim b. ‘İdu’l-Hilâlî vd., *el-İstî’âb fi beyâni’l-esbâb*, 3/168.

⁵⁸ el-Vâhidî Ali b. Ahmed, *el-Vasît fi tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*, thk. Abdülhay Fermâvî (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), 3/573.

⁵⁹ İbn Ebî Hâtim Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm li İbn Ebî Hâtim*, thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 10/3248.

⁶⁰ Ebû Nu’aym el-Asbahânî, *Hilyetu’l-evliya*, 1/56.

⁶¹ Selim b. ‘İdu’l-Hilâlî vd., *el-İstî’âb fi beyâni’l-esbâb*, 3/168.

⁶² Ebû Dâvûd, Zekât 41; Tirmizî, Menâkıb 16; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/572.

sonunca o da Ebû Bekir'in fetih öncesinde bütün malını kendisi için infak ettiğini söyledi. Cebrâil, Allah Resûlü (s.a.s) aracılığıyla Allah'ın selamını ve bu fakirliğine rağmen Allah'tan razı olup olmadığı mesajını ilettiler. O ise ağlayarak razı olduğu cevabını verdi.⁶³ Vâhidî bu rivayetten hareketle “İçinizden fethitten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir.”⁶⁴ ayetinin Hz. Ebû Bekir hakkında indiğini söylemektedir. Ancak bunu söylerken bu olayın hemen akabinde ayetin indiğini söylememekte, bunun yerine “Bu ayet Hz. Ebû Bekir hakkında inmiştir.” demektedir. Bu ifade ise nüzûl için katıyet yani kesinlik bildiren bir ifade değildir. Bununla birlikte eserin muhakkiki Zağlûl, senedinde yer alan el-‘Alâ’ b. ‘Amr sebebiyle rivayetin zayıf olduğunu söylemektedir.⁶⁵

Onun, cömertliğine ilişkin olarak nüzul sebebi bağlamındaki bir rivayet Bilâl-i Habeşî'yi satın alıp azat etmesiyle alakalıdır. Hz. Ebû Bekir, işkencelere maruz kalan Bilâl'i (r.a), efendisi Ümeyye b. Halef'ten bir cübbe ve on ukiyye altın karşılığında satın alıp azat etti. Vâhidî bunun akabinde “*Yemin olsun, bürüyüp örttüğünde geceye; aydınlandığında gündüze, erkeği ve dişiyi yaratma fiiline; elbette çabalarımız farklıdır.*”⁶⁶ ayetlerinin nâzil olduğunu söylemektedir.⁶⁷ Bezzâr'a göre Âcûri, Taberî, Tebrânî, İbn 'Adiy'in aktardığı bu rivayetin senedinde yer alan Mus'ab b. Sâbit sebebiyle zayıf bir rivayettir. Buna karşılık Vahidî'nin *Esbâb-ı nüzûlî*'nde, Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde aktardığı rivayetlerden Vâhidî'nin rivayeti Hasen'dir, Hâkim'in ki ise Müslim'in şartına göre sahihtir.⁶⁸

Hz. Ebû Bekir kimsesiz, zayıf Müslüman köleleri azat edince babası Ebû Kuhâfe oğluna, zayıfları değil de kendisine destek olup savunabilecek güçlü kimseleri azat etmesini tembihledi. Ebû Bekir ise bunu yapmasındaki temel maksadın rızâ-ı ilâhî olduğunu, başka bir amaç gütmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine de “*Kim cömert davranır, takvalı olursa; Bunların güzel karşılığında da iman ederse; O kimseyi işin kolayına yönlendiririz.*”⁶⁹ mealindeki ayetler nâzil oldu. Vâhidî ve İbn Hacer⁷⁰ bu olayı ayetin sebep-i nüzûlü olarak aktarmaktadır. Hâkim ise bunu sebep-i nüzûl olarak değil de, Hz. Ebû Bekir'in babasına cevap verirken amacının, bu ayetlerin müjdelerini elde etmek olduğunu ifade ettiğini nakletmektedir. Bu rivâyet Müslim'in şartına göre sahihtir.⁷¹ Buna karşılık İbn Hanbel, ayetlerin Hz. Ebû Bekir (r.a) ve babası hakkında nâzil olduğu konusunda kati ifadeler sarf etmektedir.⁷² Kurtubî'ye de göre bu ayetlerde kastedilen kişi müfessirlerin çoğuna göre Hz. Ebû Bekir'dir.⁷³

Hz. Ebû Bekir, Bilâl-i Habeşî'yi satın alıp azat edince müşrikler, Ebû Bekir'in bunu Bilâl'den bir beklentisi veya dünya çıkarı için yaptığı iddiasında bulundular. Vâhidî,

⁶³ el-Muttakî Alaadin Ali b. Hüsâm, *Kenzu'l-'ummâl fi süneni'l-akoâli ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî, Safve es-Sakâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 12/509; Ebû Nu'aym el-Asbahânî, *Hilyetu'l-evliya*, 7/105; İbn Mukri' Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim, *el-M'uceb li İbn Mukri'*, thk. 'Âdil b. S'ad (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1998), 82.

⁶⁴ el-Hadîd, 57/10.

⁶⁵ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 425.

⁶⁶ el-Leyl 92/1-4.

⁶⁷ el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 478.

⁶⁸ Selim b. 'İdu'l-Hilâlî vd., *el-İstî'âb fi beyâni'l-esbâb*, 3/517.

⁶⁹ el-Leyl, 92/5-7.

⁷⁰ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 479; İbn Hacer Ahmed b. Ali el-'Askalânî, *İthâfu'l-mahara bi'l-fevâidi'l-mübtetkera min etrâfi'l-'aşara*, thk. Zühayir b. Nâsır (Medine: Mecma' Melik Fehd, 1994), 8/218.

⁷¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/618.

⁷² İbn Hanbel Ahmed İbn Muhammed, *Fadâilu's-sahâbe*, thk. Vasiyullah Muhammed Abbas (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403), 1/95.

⁷³ Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'an*, 220/82.

Bezzâr, İbn ‘Asâkîr, Taberânî, İbnu’l-Münzir, İbn ‘Adiy, İbn Mardeveyh’e göre aynı sûrenin sonunda yer alan şu ayet nâzil olmuştur: “Onun üzerinde birine ait olup da karşılığı verilecek bir lütuf yoktur. Ancak Yüce Rabbinin rızâsını kazanmak için verir. Bu hoşnutluğa da mutlaka erecektir.”⁷⁴⁷⁵

6. Kinden Arındırılmış Olması

Kesîr en-Nevâ’ ve Ebû Cafer arasında geçen bir diyalogda, Kesîr en-Nevâ’ Hz. Hüseyin’den nakledin bir rivayete göre şu ayetin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali hakkında nâzil olduğunu söylemiştir: “Onların gönüllerini düşmanlık duygularından temizledik; artık bir kardeşler topluluğu olarak sedirler üzerinde karşı karşıya oturacaklar.”⁷⁶ Ebû Cafer de şöyle karşılık vermiştir: “Vallahi onlar hakkında indi, onlardan başka kimin hakkında nazil olacak ki?” Bunun üzerine Kesîr en-Nevâ’ ayette bahsedilen düşmanlığın hangi düşmanlık olduğunu sormuştur. Ebû Cafer ise bunun Cahiliyye kini olduğunu söylemiş, sonra da şöyle bir izahat yapmıştır: “Teymoğulları, ‘Adiyogulları ve Hâşimoğulları Cahiliyye döneminde birbirine düşman kabilelerdi. Müslüman olunca birbirlerine muhabbet beslediler. Nitekim Hz. Ebû Bekir bel ağrısına yakalanınca Hz. Ali elini ısıtıyor ve sırtına sıcak kompres yapıyordu. İşte bunun üzerine bu ayet nâzil oldu.”⁷⁷

Suyûtî aynı rivâyeti İbn ‘Asâkîr ve İbn Ebî Hâtim’e dayandırmıştır. Bu rivayetlerin hepsinde de Kesîr en-Nevâ’ geçmektedir.⁷⁸ İbn Hibbân ve İbn Hacer bu kişiyi güvenilir râviler arasında zikretmekle birlikte, bir dönem Şülik ile itham edildiği bilgisini vermektedir. Bu vb. sebeplerle cumhura göre zayıf bir râvi olarak kabul edilmektedir.⁷⁹

Yukarıda geçen rivayette ayetin söz konusu üç kişi hakkında nâzil olduğu söylenmekle birlikte, İbn Abbâs’a dayandırılan rivayette ayetin on kişi hakkında nâzil olduğu söylenmektedir. Bunlar da Hülefâ-i Raşidîn, Talha b. ‘Ubeydullah, Zübeyr b. ‘Avâm, Saî’d b. Cübeyr, Sa’ d b. Ebî Vakkâs, Abdurrahman b. ‘Avf ve Abdullah b. Mes’ûd’tur.⁸⁰ Abdullah b. Mes’ûd dışında, bu kimseler ‘Aşere-i mübeşşere olarak kabul edilen kimselerdir.⁸¹ Bazı rivayetlerde Abdullah b. Mes’ûd’un adı da ‘Aşere-i mübeşşere arasında zikredilmektedir.⁸² Ayetin bu on kişi hakkında indiğini bildiren rivayet Kütüb-ü tis’a’da geçmemektedir.

Kesîr b. Nevâ’ın rivayetine benzer bir rivayet de Hz. Ali’ye dayandırılmaktadır. Buna göre bu ayet Teymoğulları, ‘Adiyogulları ve Hâşimoğulları ile Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir ve

⁷⁴ el-Leyl, 92/19-21.

⁷⁵ Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl*, 480; Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, 8/538.

⁷⁶ el-Hicr, 15/47.

⁷⁷ Vâhidî, *Esbâbu’n-nüzûl*, 282; İbn Hanbel, *Fadâilu’s-sahâbe*, 1/145; Muttakî, *Kenzu’l-‘ummâl fi süneni’l-akvâli ve’l-ef’âl*, 2/449-450; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 3/163-164; Ayrıca bkz. Kurtubî, *el-Câmi’u li ahkâmî’l-Kur’ân*, 10/33.

⁷⁸ Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, 5/85; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr İbn Ebû Hâtim*, 7/2267.

⁷⁹ Muttakî, *Kenzu’l-‘ummâl fi süneni’l-akvâli ve’l-ef’âl*, 2/450; Ebu’l-Fadl Zeynuddin el-İrakî, *Tarhu’t-tesrih fi şerhi’t-Takrîb (Dâru’l-Fikri’l-Arabî, ts.)*, 1/149; es-Sa’âfî Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed, *el-Fethu’r-Rabbânî li tertîbi Müsnedi’l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî’l-Arabîy, ts.), 22/191; Mübârekfûrî Muhammed Abdurrahman, *Tuhfetu’l-Ahvezî bi şerhi Câmi’i’-Tirmizî* (Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1963), 10/291.

⁸⁰ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 3/164.

⁸¹ Şâfi Tirmizî, Menâkıb 26; el-Heyssem b. Kuleyb, *el-Müsned li’ş-Şâfi*, thk. Mafuzurrahman Zeynullah (Medine: Mektebetu’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, 1410), 2/1/247; Ebû Y’alâ Ahmed b. Ali, *Müsned Ebî Y’alâ*, thk. Merkezu’l-Buhûs bi Dâri’t-Ta’sîl (Beyrut: Dâru’t-Ta’sîl, 2017), 2/5; İbn Hibbân Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *el-İhsân fi takrîb sahîh İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1408), 15/454.

⁸² Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/388.

H. Ömer hakkında nâzil olmuştur. Suyûtî,⁸³ Şevkânî⁸⁴ bunu maktu' bir senet zinciriyle veya bir senet zinciri olmaksızın zikretmektedir. el-'Uşârî bir senet zinciri vermektedir,⁸⁵ ancak hem bu rivayet hem de Suyûtî'nin ve Şevkânî'nin rivayetleri Kütüb-ü tisa'da yer almamıştır.

7. İfk Hadisesi'ne Karışan Mistah'a İnfâka Devam Etmesi

İfk olayı akabindeki gelişmeler Hz. Âişe'nin hayatında karşılaştığı en zor imtihanlardan biridir. Bunu münafıkların başı Abdullah b. Übey başlatmıştır. Amaç propaganda yoluyla Müslümanların gönüllerine şüphe tohumları ekmek, böylece Allah Resûlü ve Ebû Bekir'in ailesinin onuruna leke sürerek başta Ehlibleyt olmak üzere Müslümanlar arasında problem çıkarmaktır.⁸⁶ Bu olayı eserinde en geniş anlatanlardan biri İbn Hişâm'dır. O bu konuya H.VI. yıl olayları içerisinde yer alan Mustalikoğulları Gazvesi içerisinde yer vermektedir.⁸⁷

H. Âişe bir hevdec içerisinde katile ile savaştan dönerken Medine'ye yakın bir yerde konaklamışlar. Kervanın hareket etmesi için duyuru yapılmış def-i hacet için kâfileden uzaklaşmış, geri dönerken gerdanlığının koptuğunu fark etmiş bu sebeple de katileyi kaçırmıştır. Devesini taşımakla görevli olan şahsın kendisini almaya geleceğini umarak konakladıkları yerde beklemeye başlamıştır. Ordunun gerisinden gelen ve kayıpları bulmakla görevli olan Safvân b. Mu'attal es-Sülemî – ayrıca ez-Zekvânî olarak da bilinir- Hz. Âişe ile karşılaşmış, tek kelime konuşmaksızın onu devesine bindirerek ertesi gün öğlen vakti orduya yetişmiştir. Bu duruma şahit olan Abdullah b. Übey b. Selûl ikisini zina ile itham etmiş ve bunu yaymıştır. Dedikodulardan etkilenen Hz. Âişe hastalanmıştır. Allah Resûlü'nden (s.a.s) anne babasının evine gitmek için izin istemiştir. Söylenenleri onlardan da dinleyince kesintisiz bir şekilde ağlamıştır. O gün anne babası da yanında sabahlamıştır. Allah Resûlü'nden (s.a.s) yanına gittiği bir gün Yüce Allah: '*Peygamber'in eşi hakkında) o yalamı uyduranlar içinizden bir güruhtur.*' beyanı ile başlayan on ayeti indirmiştir.⁸⁸

Bu dedikodulara Mistah b. Üsâse de katılmıştır. Ebû Bekir, hem akrabası hem de fakir olması sebebiyle Mistah b. Üsâse'ye maddi yardımda bulunuyordu. Bu olayın akabinde; "Allah'a yemin olsun bundan sonra ona asla infakta bulunmayacağım!" dedi. Bunun üzerine şu ayet nâzil oldu: '*Sizden lütuf ve servet sahibi olan kimsler, akrabalarına, düşkün kimselere ve Allah yolunda muhâcîr olanlara, vermemek için yemin etmesinler, onları affetsinler, ferağat etsinler. Allah'ın sizi affetmesinden hoşlanmaz mısınız? Allah çokça bağışlayandır, çokça merhametlidir.*'⁸⁹ Hz. Ebû Bekir de bu durum karşısında şöyle dedi: 'Allah'ın beni bağışlaması elbette hoşuma gider.' Yeminini bozup kefarete ödendi ve eskisi gibi ona

⁸³ es-Suyûtî Abdurrahman b. Ebû bekir, *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Muhtar İbrahim el-Hâic vd. (Kahire: El-Ezher Üniversitesi, 2005), 17/541; *ed-Durru'l-mensûr*, 5/84-85; Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddık Hasan Hân, *Fethu'l-beyân fi mekâsidi'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1992), 7/174.

⁸⁴ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 3/163.

⁸⁵ el-'Uşârî Muhammed b. Ali b. el-Feth, *Fadâil Ebi Bekir es-Sıddîk* (Dârus-Sahâbe lit-Türâs, 1413), 71.

⁸⁶ Algül, *İslâm Tarihi*, Cilt 1, s. 423-424.

⁸⁷ İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyub el-Humeyrî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ ve İbrahim el-Enbârî; Abdülhafız eş-Şelebî, Mısır, Şirketu Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, 1995, Cilt 2, s. 297-307.

⁸⁸ Buhârî, Tefsîr, Nûr 244; Müslim, Tövbe 2770.

⁸⁹ Nûr, 24/22.

maddi katkı sunmaya devam etti.⁹⁰

8. Abdullah b. Übey'in Tavırları

İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Abdullah b. Übey ve beraberindekiler bir keresinde dışarı çıktılar. Bu sırada Resûlullah (s.a.s) ashâbından bir grupla karşılaştılar. Bunun üzerine Abdullah b. Übey yanındakilere şöyle dedi: "Bakın şu sefihleri nasıl da sizden savacağım." Sonra gidip Hz. Ebû Bekir'in elini tuttu ve: "Temimoğullarının efendisi ve mağarada Hz. Peygamberle birlikte olan ikinci kişi, malını ve canının Allah Resûlü'ne feda eden Ey Siddîk merhaba." dedi. Sonra Hz. Ömer'in elini tuttu ve: "Adiy b. Ka'b Oğullarının efendisi, Allah'ın dininde hakkı ve batılı ayıran güçlü, malını ve canını Allah Resûlü'ne feda eden Ey Ömer! Merhaba." dedi. Sonra Hz. Ali'nin elini tuttu ve: "Peygamberin amcası ve damadı, Allah Resûlü hariç olmak üzere Hâşimoğullarının efendisi olan Ey Ali! Merhaba." dedi. Taraflar ayrıldıklarında Abdullah b. Übey yanındakilere dedi ki: "Nasıl yaptığımı gördünüz mü? Onları gördüğünüzde benim yaptığım gibi yapın." Yanındakiler bu hareketinden dolayı onu övdüler. Müslümanlar Resûlullah'ın (s.a.s) yanına varıp olanları anlattılar. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi⁹¹: "Müminlerle karşılaşınca 'iman ettik' derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise 'Sizinleyiz, sadece onlarla alay ediyoruz.' derler. Asıl onlarla alay eden ve azıp yoldan sapmış olarak dolaşmalarına izin veren Yüce Allah'tır. Hakka karşılık sapkınlığı satın alanlar onların ta kendisidir. Bu sebeple ticaretleri kâr etmemiş ve doğru yola da ermemişlerdir."⁹²

Vâhidî⁹³ ve birçok müfessir tarafından nakledilen bu rivayet,⁹⁴ her ne kadar İbn Abbâs'a dayandırılıyorsa da senedine bakıldığı zaman bu rivâyeti Muhammed b. Mervân b. es-Sâib'in, el-Kelbî'den; onun da Ebû Sâlih'ten naklettiği görülmektedir. İbn Cerîr et-Taberî ve diğer bazı alimler bu rivayet zincirini yalancılıkla cerh etmişlerdir.⁹⁵ İbn-i Abbâs'tan gelen en zayıf rivayetler arasında bu senetle gelen rivayetler de yer almaktadır.⁹⁶ Bu sebeple bu rivayet Metrûk'tur.⁹⁷ Suyûtî de aynı rivayeti Vâhidî ve Sa'lebî'ye dayandırmakta; ancak zayıf olduğunu söylemektedir.⁹⁸

9. Hz. Ebû Bekir ve Bedir Savaşı

Sahâbe'nin en çetin bir imtihana tabi oldukları zamanlardan biri Bedir Savaşı'dır. Zira bu onların ilk meydan savaşıydı. Resûlullah (s.a.s) sayıca daha çok olan müşriklere karşı

⁹⁰ Buhârî, Şehâdât 15; Müslim, Tövbe 2770; Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 328-332.

⁹¹ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 25.

⁹² *Kur'ân Yolu Meâlî*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), Bakara,2/14-16.

⁹³ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 25.

⁹⁴ el-Mâtürîdî Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 1/190; es-S'alebî Ahmed b. Muhammed, *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. 'Aşûr (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2002), 3/111; el-Beydâvî Abdullah b. Ömer, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1418), 1/47; Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 1/65; Hâzin, *Tefsîru'l-Hâzin*, 1/28; Nizamuddin el-Hasan En-Nisâbü'rî el-Kummî, *Çarâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-Furkân*, thk. Zekerîyya 'Umeyrât (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416), 1/169; Ebu's-Suûd Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l-akli's-selîm* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 9/218.

⁹⁵ el-Vellevî Muhammed b. 'Allâme, *Şerhu elfiyeti's-Suyûtî fi'l-hadis* (Medine: Meketebetu'l-Ğurabâi'l-Seriyye, 1993), 1/94.

⁹⁶ es-Suyûtî Abdurrahman b. Ebû bekir, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takribü'n-Neuvâvî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muahmed el-Fâriyâbî (Dâr-u Taybe, ts.), 1/198; Vellevî, *Şerhu elfiyeti's-Suyûtî fi'l-hadis*, 1794; Nureddin 'Itur, *Menhecu'n-nakd fi 'ulûmi'l-hadis* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1981), 289; Nureddin 'Itur, *Menhecu'n-nakd fi 'ulûmi'l-hadis*, 289.

⁹⁷ el-Münâvî Muhammed Abdürraûf b. Tâcûlârifin, *el-Yavâkît ve'd-Dürar fi şerhi Nühbeti İbn Hacer* (Riyad: Meketebetu'r-Rüşd, 1999), 2/61-62.

⁹⁸ Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 1/78.

savaşmak zorundaydı ve yenilgi kaygısı taşıyordu. Ümidini Cenâb-ı Hakk'ın vaadine bağlamış ve uzunca bir münacatta bulunmuştur. Resûlullah (s.a.s) dua ederken ridâsı üzerinden düştü. Hz. Ebû Bekir gelip ridâsını tekrar omuzuna atmış ve şöyle demiştir; "Ya Resûlallâh yeter dua ettiğin, Yüce Allah sana vaad ettiğini gerçekleştirecektir." Bunun üzerine şu ayet nâzil olmuştur: "*Rabbinizden yardım dilediğiniz zamanı hatırlayın. Hemen size; 'Meleklerden peşi peşine gelen binlik kuvvetlerle ben size yardım edeceğim.'* diye cevap verdi."⁹⁹ Bu ayette Yüce Allah Bedir savaşında Müslümanları sayıları binlerle ifade edilen melek ordusuyla desteklediğini haber vermektedir.¹⁰⁰

Savaş Müslümanların zaferi ile neticelenmiştir. Müslümanlar karşı taraftan yetmiş kişi öldürmüş ve yetmiş kişiyi de esir etmişlerdir. Esir edilenler tamamen yabancı kimseler değildir. Bunların bir kısmı esir edenlerin çok yakın akrabalarıdır. Allah Resûlü (s.a.s) bu esirlere ne yapılacağı konusunda sahâbenin bir kısmıyla istişare etmiştir. Abdullah b. Revâha ateş dolu bir vadiye atılmalarını teklif etmiştir.¹⁰¹ Hz. Ebû Bekir, esirlerle amcade olması münasebetiyle ve iman etmeleri ümidiyle onlardan fidye alınarak serbest bırakılmalarını, böylece küfre karşı kendilerine takviye bir güç olacağı görüşünü beyan etmiştir. Hz. Ömer ise Hz. Ebû Bekir'in görüşüne katılmadığını, esirlerin boyunlarını vurmak için kendisine izin verilmesini talep etmiştir.¹⁰² Esirlere yapılacak muameleyle ilgili istişareler devam ederken sahâbe kimin görüşüne göre hüküm verileceğini yani Resûlullah'ın (s.a.s) kimin görüşüne göre hareket edeceğini merak etmiştir. Hz. Peygamber içeri girmiş ve bir müddet kaldıktan sonra dışarı çıkıp şunları söylemiştir: "Allah sizden kimilerinin kalbini öyle yumuşatır ki süt misali, kimisinin de kalbini öyle katılaştırır ki taş misali. Ey Ebû Bekir sen ise şöyle diyen İbrâhim misalisin: "*Ey Rabbim! Bana tabi olanlar bendendir. Bana asi olanlar içinse Sen Ğâfûr ve Rahîmsin*";¹⁰³ ayrıca sen şöyle diyen İsâ misalisin; "*Eğer sen onları azab edersen, muhakkak ki onların Sen'in kullarıdır; eğer bağışlarsan Sen Azîz ve Hakîm'sindir*".¹⁰⁴ Ey Ömer sen şöyle diyen Mûsâ misalisin; "*Ey Rabbimiz! Artık onların servetlerini silip yok et, kalplerine sıkıntı ver; elem veren cezayı görmedikçe iman etmesinler de görsünler!*"¹⁰⁵ şöyle diyen Nûh misalisin: "*Ey Rabbim yer yüzünde kafirlerden hiç kimseyi sağ bırakma!*"¹⁰⁶ ¹⁰⁷

Allah Resûlü (s.a.s) bu üç görüşten Hz. Ebû Bekir'in söylediklerine uymuştur. Ertesi gün Hz. Ömer, Allah Resûlü'nü (s.a.s) ve Hz. Ebû Bekir'i ağırlar bir halde buldu. Niçin ağladıklarını sordu. Hz. Peygamber de fidye yerine onların cezalandırılmasına dair hüküm nâzil olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte şu ayetler nâzil olmuştur; "*O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet*

⁹⁹ el-Enfâl, 8/9.

¹⁰⁰ Müslim, Cihâd 1763.

¹⁰¹ İbn Hanbel Ahmed İbn Muhammed, *Müsnedü'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnavut, Adil Murşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 6/139. Ayrıca bkz. el-Beyhâkî Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (el-Gîze/Mısır: Merkez Hicr li'l-Buhûs el-İslâmiyye, 2011), 13/192; İbn Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed, *Müsned İbn Ebî Şeybe*, thk. Adil b. Yusuf, Ahmed b. Ferid el-Mezîdî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 1/244; *el-Musannef*, thk. S'ad b. Nâsır eş-Şesrî (Riyad: Dâr Kunûz İşbilîyâ, 1436), 8/476.

¹⁰² Müslim, Cihâd 1763; Ebû Dâvûd, Cihâd 129; Tirmizî, Tefsir Enfâl 9.

¹⁰³ İbrâhîm 14/36.

¹⁰⁴ el-Mâide, 4/118.

¹⁰⁵ Yûnus, 10/88.

¹⁰⁶ Nûh, 71/26.

¹⁰⁷ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6/139; el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 13/192; İbn Ebî Şeybe, *Müsned İbn Ebî Şeybe*, 1/244.

sahibidir. Allah'ın daha önceden yazılmış bir hükmü olmasaydı elde ettiğiniz menfaat sebebiyle size büyük bir azap dokunurdu. Artık aldığımız ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin, Allah'a itaatsizlikten sakının, Allah son derecede bağışlayıcı ve esirgeyicidir."¹⁰⁸ Bu ayetler vesilesiyle ganimetler Müslümanlara helal kılınmıştır.¹⁰⁹

10. Hz. Ebû Bekir ve Teyemmüm Ayeti'nin Nüzûlü

Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz. Aişe (r.ha) sebebiyle nâzil olan ayetlerden biri de Nisâ Sûresi'nde geçen ve "Teyemmüm Ayeti" olarak bilinen hükümlerdir.¹¹⁰ Buhârî'de geçen rivayete göre Hz. Âişe konuyla ilgili şöyle bir olay anlatmaktadır: "Resûlullah (s.a.s) ile birlikte bir yolculuğa çıktık. Zâtu'l-Ceyş veya Beydâ' denilen muhite geldiğimizde gerdanlığım koptu. Resûlullah (s.a.s) onu aramaya koyuldu. Sahabeden bazıları da ona eşlik etti. Bu muhitte bir su kaynağı yoktu. Bu sebeple bazıları Ebû Bekir'in yanına varıp şöyle dediler: "Âişe'nin ne yaptığını görmüyor musun? Suyun olmadığı ve beraberlerinde bir suyun da bulunmadığı bir anda Resûlullah'ı (s.a.s) ve insanları alkoydu." Bunun üzerine Ebû Bekir, Resûlullah (s.a.s) uyuğuma başını koymuş uyuyorken geldi, böğrüne dürttü ve şöyle deyip beni azarladı: "Bir su kaynağının yanında olmadıkları ve beraberlerinde su da bulunmadığı halde Resûlullah'ı (s.a.s) ve insanları alkoydun." Beni o an hareket etmekten alkoyan tek şey Allah Resûlü'nün (s.a.s) uyuğuma başını koymuş uyuyor olmasıydı. Resûlullah (s.a.s) su olmaksızın sabahlayınca Yüce Allah teyemmüm ayetini indirdi, böylece herkes teyemmüm aldı. Bunun üzerine Useyd b. Hudayr şöyle demiştir; "Ey Ebû Bekir ailesi! Bu sizin ilk bereketiniz değil" dedi."¹¹¹

Hz. Aişe'den gelen rivayetlerin çoğunda¹¹² gerdanlığının kopması ve akabinde gelişen olaylar sonucunda nâzil olan ayetin teyemmüm ayeti olduğu söylenmektedir. Ancak bu ayetin hangi ayet olduğu açıkça belirtilmemektedir. Konu o dönem bilindiği için ihtilafa sebep olmamıştır. Ancak sonraki dönemlerde bunun hangi ayet olduğu konusunda ihtilaf olmuştur. Birçok müfessir nâzil olan ayetin en-Nisâ Sûresi 43. ayet olduğu kanaatini taşıırken,¹¹³ bazıları ise el-Mâide Sûresi 6. ayet olduğu görüşünü serdetmiştir. Bunlardan biri de İbn 'Atiyye'dir. Ayrıca O'na göre bu olay Mureys'i gazvesinde gerçekleşmiştir.¹¹⁴

11. Hz. Ebû Bekir'in Yüce Allah Tarafından Rol-Model Kılınması

Hz. Ebû Bekir izlediği yol bakımından örnek alınan ve müjdelenen bir şahsiyettir. Lokman Sûresi 15. ayetin içerisinde "Bana dönenlerin yolunu tut." denilmektedir. Sibâk ve siyâka bakılınca Lokmân Sûresi'ndeki 14 ve 15. ayetlerin Lokmân'ın oğluna nasihatlerine dair bilgilere geçilmeden önce ara bir cümle olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁵ Vâhidi sebeb-i nüzûl bağlamında bunu S'ad'ın Müslüman olmasıyla ilişkili olarak Hz. Ebû Bekir ile ilişkilendirmektedir. 'Atâ'nın İbn Abbâs'tan naklettiğine göre burada yolunun takip

¹⁰⁸ el-Enfâl, 8/67-69.

¹⁰⁹ Müslim, Cihâd 1763; Ebû Dâvûd, Cihâd 129; Tirmizî, Tefsir Enfâl 9.

¹¹⁰ Bkz. en-Nisâ, 4/43.

¹¹¹ Buhârî, Teyemmüm 1, Fadâilu's-Sahâbe 5; Müslim, Hayız 367.

¹¹² Buhârî, Fadâilu's-Sahâbe 30; Nikâh 65.

¹¹³ İbn Beşir el-Ezdî Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi, 1423), 1/375; el-Beğavî el-Hüseyn b. Mesûd, *Me'âlimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'an* (Beirut: Dâru't-taybe, 1417), 2/226; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesir*, 1/412; el-Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, 5/49; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/68.

¹¹⁴ İbn 'Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 2/160.

¹¹⁵ İbn 'Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 4/348.

edilmesi için örnek gösterilen kişi Hz. Ebû Bekir'dir. Zira o Müslüman olunca S'ad b. Ebî Vakkâs, Abdurrahman b. 'Avf, S'ad b. Zeyd, Hz. Osman ve Talhâ, Zübeyr b. 'Avâm yanına geldiler ve dediler ki: "İman edip Muhammed'i (s.a.s) doğruladın mı?" Hz. Ebû Bekir evet deyince, onlar da Resûlüllah'ın (s.a.s) yanına varıp iman ettiler. Bunun üzerine de Yüce Allah örnek bir şahsiyet olarak Hz. Ebû Bekir'i kastederek "*Bana dönenlerin yolunu tut.*" ayetini indirdi.¹¹⁶ Vâhidi,¹¹⁷ es-Sâvî¹¹⁸ ve en-Nakkâş¹¹⁹ buradaki hitâbın S'ad'a olduğu kaydını düşmektedir. Kütüb-ü Tis'a'da bu şekilde bir rivayet olmamakla birlikte Kurtubî,¹²⁰ Beydâvî,¹²¹ en-Nevevî el-Câvî,¹²² İbnu'l-Cevzî,¹²³ es-Sâvî,¹²⁴ Hâzin,¹²⁵ Şeyh Zâde,¹²⁶ Sem'ânî,¹²⁷ İbn 'Âdil,¹²⁸ 'Atiyye,¹²⁹ el-Beğavî,¹³⁰ Sıddık Hasan Hân,¹³¹ el-Mazharî¹³² bu rivayete dayanarak tefsir yapmaktadırlar.

Vâhidi, S'ad b. Ebî Vakkas ve beraberindekilerin Hz. Ebû Bekir'e, Resûlüllah (s.a.s) ve İslam'a ilişkin düşüncesini sormak için gelmelerine ilişkin olayın akabinde şu ayetin de indiğini nakletmektedir;¹³³ "*Söylenenleri dinleyip de en güzeline tabi olan kullarımı müjdele! İşte Allah'ın doğru yola erdirdiği kimseler bunlardır, asıl akıl insaf sahipleri de bu kimselerdir.*"¹³⁴ Taberî'nin Zeyd b. Eslem'den naklettiği rivayette¹³⁵ bu ayetin Zeyd b. 'Amr, Ebû Zer el-Gîfârî ve Selmân el-Fârisî hakkında indiğin bilgisi bulunmakla birlikte bu rivayet çok zayıftır.¹³⁶ el-Beğavî, Sa'lebî, Kurtubî, Hâzin, 'Atiyye, es-Se'âlibî, İbn Cüzey ise olayı senet zinciri olmaksızın nakletmektedir. Bu rivayetler temelde İbn 'Atâ' kanalıyla İbn Abbâs'a veya İbn İshâk'ın bu ayetin nüüzülü olarak bu olayı işaret etmesine dayandırılmaktadır.¹³⁷

¹¹⁶ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 358.

¹¹⁷ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-mecîd*, 3/443.

¹¹⁸ Sâvî, *Hâşiyetu's-Sâvî 'ala'l-Celâleyn*, 1468.

¹¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmî'l-Kur'ân*, 14/66.

¹²⁰ Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmî'l-Kur'ân*, 14/66.

¹²¹ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4/214.

¹²² Muhammed b. Ömer Nevevî el-Câvî, *Merâhu lebid li keşfi mane'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, thk. Muhammed Emin es-Sanâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417), 2/237.

¹²³ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 3/431.

¹²⁴ Sâvî, *Hâşiyetu's-Sâvî 'ala'l-Celâleyn*, 1468.

¹²⁵ Hâzin, *Tefsiru'l-Hâzin*, 3/398.

¹²⁶ Şeyh Zâde Muhammed b. Muslihiddîn, *Hâşiyetu Muhyiddîn Zâde alâ Tefsiri Kâdî Beydâvî*, thk. Muhammed Abdülkadir Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 6/571.

¹²⁷ Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Tefsiru's-Sem'ânî*, 4/231.

¹²⁸ Ebu Hafs Siracuddin Ömer İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmî'l-kitâb*, thk. Ahmed Abdülmecîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 15/447.

¹²⁹ İbn 'Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 3/349.

¹³⁰ Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 5/738.

¹³¹ Sıddık Hasan Hân, *Fethu'l-beyân fî mekâsîdî'l-Kur'ân*, 10/285.

¹³² Mazharî, *et-Tefsiru'l-Mazharî*, 7/256.

¹³³ Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 383.

¹³⁴ ez-Zümer, 39/18.

¹³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/274; Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, 17/217; Ayrıca bkz. el-Hâzin, *Tefsiru'l-Hâzin*, 4/54; Vehbe b. Mustafa Ez-Züheylî, *et-Tefsiru'l-munîr fî'l-'Akîdeti ve's-şer'ati ve'l-menheci* (Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1418), 23/264; el-Mazharî, *et-Tefsiru'l-Mazharî*, 8/204.

¹³⁶ Selim b. 'İdu'l-Hilâlî vd., *el-İstî'âb fî beyâni'l-esbâb*, 3/169.

¹³⁷ Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 6/816; S'alebî, *el-Keşfu ve'l-beyân*, 5/85; Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmî'l-Kur'ân*, 15/244; Hâzin, *Tefsiru'l-Hâzin*, 4/54; İbn 'Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 4/525; Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed es-Sâ'libî, *el-Cevâhiru'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Mu'avvid (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1418), 4/52.

Sonuç

Nüzûl sebebinde Hz. Ebû Bekir'in adının geçtiği rivayetler çerçevesinde Vahidî'nin *Esbâb-ı Nüzûl* adlı eserindeki rivayetler incelendiğinde onun bazı rivayetleri senetsiz olarak verdiği görülmektedir. Birçoğunu da 'Atâ' kanalıyla İbn Abbâs'a dayandırdığı anlaşılmaktadır. Senetsiz verdiği bazı rivayetlerini kendi yazdığı tefsirlerde senetle verdiği de olmuştur. Bu konuda yer alan rivayetlerin bir kısmı sahih iken bir kısmı da zayıf veya mevzudur. Çok azı sahih hadis kaynaklarında yer almaktadır. Ancak müfessirlerin bir kısmı zayıf da olsa bu rivayetlerden hareketle ayetleri tefsir etmişler ve konuyu Hz. Ebû Bekir üzerinden işlemişlerdir. Bunun için de zaman zaman senet zinciri verirken zaman zaman da müfessirlerin birçoğunun veya mütekaddimîn ve mütahhirîn alimlerinin birçoğunun bu görüşte olduğunu söylemek suretiyle görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır. Ayetin Hz. Ebû Bekir hakkında indiğine dair esbâb-ı nüzûl bakımından katıyet içeren bir ıstılah olmasa da mevzuyu teyit için bazen sahabenin sözlerini şahit kılmışlardır.

Müslümanlar arasında Allah Resûlü'nden (s.a.s) sonra en saygın şahsiyetlerden biri olarak Hz. Ebû Bekir yer almaktadır. Bunun haklı gerekçelerini esbâb-ı nüzûl rivayetlerinde ve bu vesileyle nâzil olan ayetlerin mesajlarında bulmak mümkündür.

Nüzûl sebepleri neticesinde inen ayetlere bakıldığında son derece sağlam bir imana sahip olduğu görülmektedir. Kırk yaşlarında iman nimeti için yaptığı dua Müslümanlara güzel bir örnek olmuş ve bugün İslâm aleminde kırk yaş duası olarak şöhret bulmuştur.

İçinde bulunduğu toplumu irşad etmeye çalışmıştır. Bu süreçte gerektiğinde tepkisini de göstermekten geri kalmamıştır. Finhâs ile aralarında yaşanan olay bunun için somut bir örnek olmuştur. Bu da onun cesaret ve hamiyet perver oluşunun kanıtı olarak rivayetlerdeki yerini almıştır.

Allah Resûlü'yle (s.a.s) yakın ilişkisi, onu Peygamber'e (s.a.s) karşı tutumlarında rehavete itmemiştir. Ancak bir beşer olması bu konuda bazen hata yapmasına neden olmuştur. Bunlardan biri Allah Resûlü'nün huzurunda Hz. Ömer ile Temîm Oğulları'na gönderilecek temsilcinin tayini konusunda yaşanan yüksek sesli tartışmadır. Nâzil olan ayet onları müminler olarak nitelerek suretiyle imanlarını tescillemektedir.

Hata yapmasının nedenlerinden biri de sahip olduğu merhamet duygularıdır. Bedir Savaşı neticesinde ele geçirilen esirler konusunda Resûlüllah (s.a.s), fikrine başvurunca öldürülmemelerini söylemiştir. Böylece aile bağlarını gözeten ve merhamet yanı ağır basan bir görüş beyan etmiştir. İnen ayet (Enfâl, 8/67-69) fikhî hükümler içermektedir. Bunlardan biri de ganimet mallarının helal kılınmasıdır. Daha önce haram olan ganimetler ilk kez helal kılınmak suretiyle bir değişim geçirmiş ve İslam hukukunda helaller başlığındaki yerini almıştır.

Hz. Ebû Bekir'in son derce cömert birisiydi. el-Leyl Sûresi'ndeki ayetlerin birçoğunun bu vesileyle nâzil olması bu özelliğinin adeta bir kanıtı olmuştur. Kızı Âişe hakkında ilk Hadisesi'ne karışan Mistah'a bile yemini bozup tekrar infakta bulunması bu konuda rızâyî ilahî maksatlı oluşunu somutlaştıran en güzel örneklerdendir. Nâzil olan ayetin; aile içi yaşanan tatsızlıklar sebebiyle tarafların birbirini ekonomik anlamda gözetmeyi tavsiye etmesi, İslam ahlakında aile bağlarının önemi izah kabilinden son derce önemli bir prensiptir. Rızâyî ilahî namına Mistah'a infaka devam etmesi kindar olmadığından da kanıttır. Bu ayet kabile anlaşmazlıklarından dolayı yaşadığı olumsuzluklar sebebiyle kindar olmadığına şahitlik eden el Hicr 15/47. ayetini mana olarak teyit etmektedir.

Hız. Ebû Bekir'in nüzûl sebeplerinde birinci şahıs olarak yer aldığı ve bu vesileyle fikhî hüküm içeren ayetler nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kendisinin ikinci veya üçüncü şahıs olarak yer aldığı; ancak aile efradının birinci şahıs olduğu olaylar da vardır. Örneğin Hz. Âişe'nin gerdanlığının kopması ve bunun neticesinde teyemmüm hükmünün nâzil olması böyle bir olaydır. Bu durum aile efradının da Kur'an'ın nüzûl sürecinde nüzûl sebepleri bağlamında yer alma nasibine kavuştuğunu göstermektedir.

Yüce Allah'ın Kur'an ile temel maksadı rol model olacak şahsiyetler yetiştirmektir. Bu amaçla hükümler ve prensipler getirmiştir ki bunların bir kısmının nüzûl sebeplerinde Hz. Ebû Bekir yer almıştır. Kur'an her ne kadar bu maksatla Hz. Ebû Bekir'in adını açıkça zikretmemişse de "Bana dönenlerin yolunu tut." (Lokman 31/15) mealindeki ayet ile ona işaret eden diğer ayetleri vesilesiyle Hz. Ebû Bekir'i örnek bir şahsiyet olarak göstermiştir. Bütün bunlar Hz. Ebû Bekir'in sahip olduğu saygınlığın Kur'an menşeli bir mesnedinin de olduğunu göstermektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Bedruddin el-'Aynî, Mahmud b. Ahmed. *'Umdetu'l-kârî şehhi sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Beğavî, el-Hüseyin b. Mesûd. *Me'âlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru't-taybe, 1417.

Beydâvî, Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl*. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.

Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *es-Sünenu'l-kübrâ*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 10 Cilt. el-Gîze/Mısır: Merkez Hicr li'l-Buhûs el-İslâmiyye, 2011.

Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Şu'abu'l-iman*. thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1423.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh el-muhtasar*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.

Diyâuddin el-Makdisî, Muhammed b. Abdülvahid. *el-Ehâdisu'l-muhtâra*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru Hıdır, 2000.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnavut, Muhammed Kamil. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430.

Ebû Nu'aym el-Asbahânî, Ahmed b. Abdullah. *Hilyetu'l-evliya ve tabakâtu'l-esfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409.

Ebû Ya 'lâ, Ahmed b. Ali. *Müsned Ebî Y'alâ*. thk. Merkezu'l-Buhûs bi Dâri't-Ta'sîl. 6 Cilt. Beyrut: Dâru't-Ta'sîl, 2017.

Ebû'l-Muzaffer es-Sem'ânî, Mansur b. Muhammed. *Tefsîru's-Sem'ânî*. thk. Yâsir İbrahim Çuneym, Çuneym b. Abbâs b. Çuneym. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Vatan, 1997.

Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdu'l-akli's-selîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 101-108. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. 10/101-108.

Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî. el-Müstedrek 'ala's-sahîhayn. thk. Mukbil b. Hâdî. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.

Hamurlu, Mustafa. *Sebeb-i Nüzûlün Tefsîre Yansıması Âl-i İmrân Sûresi Örneği*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 1. Basım, 2021.

Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed. *Lübâbu't-tevîl fi me'ânî't-tenzîl*. thk. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

Irakî, Ebu'l-Fadl Zeynuddin. *Tarhu't-tesrîb fi şerhi't-Takrîb*. 8 Cilt. Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ts.

İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tunusî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye, 1984.

İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed Abdullhak b. Ğâlib. *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. 1422.

İbn Âdil, Ebu Hafs Siracuddin Ömer. *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*. thk. Ahmed Abdülmechûd. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

İbn Cüzey, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*. thk. Abdullah el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1416.

İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm li İbn Ebî Hâtîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Sa'd b. Nâsır eş-Şesrî. 25 Cilt. Riyad: Dâr Kunûz İşbilîyâ, 1436.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *Müsne'd İbn Ebî Şeybe*. thk. Adil b. Yusuf, Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-'Askalânî. *et-Telhîsu'l-habîr fi tahrîc ehâdis er-Râfî el-Kebîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-'Askalânî. *İthâfu'l-mahara bi'l-fevâidî'l-mübtekira min etrâfî'l-'aşara*. thk. Zühayir b. Nâsır. Medine: Mecma' Melik Fehd, 1994.

İbn Hanbel, Ahmed İbn Muhammed. *Fadâilu's-sahâbe*. thk. Vasiyullah Muhammed Abbas. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403.

İbn Hanbel, Ahmed İbn Muhammed. *Müsne'du'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnavut, Adil Murşid. Beyrut: Müessestu'r-Risâle, ts.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. *el-İhsân fi takrîb sahîh İbn Hibbân*. thk. Şuayb Arnavut. 18 Cilt. Beyrut: Müessestu'r-Risâle, 1408.

İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Dâru Taybe: Beyrut, 1420.

İbn Mukri', Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim. *el-M'ucem li İbn Mukri'*. thk. 'Âdil b. S'ad. 1 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, I, 1998.

İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Abdurraman. *Zâdu'l-mesîr fi İlmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzak el-Mehdi. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1422.

Kur'ân Yolu Meâli. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrahim Etfiyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.

Mâverdî, Ali b. Muhammed, *es-Seyyid İbn Abdulmaksud*. Tefsîru'l-mâverdî. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Mazharî, Muhammed Senaullah. *et-Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Ğulâm Nebi et-Tunisî. Pakistab: Mektebetu'r-Reşîd, 1412.

Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: Şirketu ve Matbaatu el-Bâbî, 1946.

Mukâtil b. Süleyman, İbn Beşir el-Ezdî. *Tefsir Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi, I, 1423.

Muttakî, Alaadin Ali b. Hüsâm. *Kenzu'l-'ummâl fi süneni'l-akvâli ve'l-ef'âl*. thk. Bekrî Hayyânî, Safve es-Sakâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.

Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahman. *Tuhfetü'l-Ahvezî bi şerhi Câmi'i-Tirmizî*. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1963.

Münâvî, Muhammed Abdürraûf b. Tâcûlârifîn. *el-Yavâkît ve'd-Dürar fi şerhi Nühbeti İbn Hacer*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.

Nevevî el-Câvî, Muhammed b. Ömer. *Merâhu lebid li keşfi mane'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Muhammed Emin es-Sanâvî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417.

Nîsâbü'rî el-Kummî, Nizamuddin el-Hasan. *Ğarâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-Furkân*. thk. Zekeriyya 'Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416.

Nureddin 'Itr. *Menhecü'n-nakd fi 'ulûmi'l-hadis*. Dîmeşk: Dâru'l-Fikr, 1981.

Res'anî, Abdurrezzak b. Rızkilleh. *Rumûzu'l-kunûz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. İbn Duheys Abdülmelik b. Abdullah. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, ts.

Râzî, Fahrudin Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.

Sa 'lebî, Ahmed b. Muhammed. *el-Keşfu ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed b. 'Aşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Sa'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali Mu'avvid. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.

Sa'âtî, Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed. *el-Fethu'r-Rabbânî li tertibi Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*. 24 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiy, II., ts.

Sâvî, Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetu's-Sâvî 'ala Tefsiri'l-Celâleyn*. ed. Muhammed Abdüselam Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, IV., 1427.

Selim b. 'İdu'l-Hilâlî, Muhammed b. Musa Âl-i Nasr. *el-İstî'âb fi beyâni'l-esbâb*. 3 Cilt. Suûdi Arabistan: Dâr İbnu'l-Cevzî, 1425.

Sıddık Hasan Hân, Ebu't-Tayyib Muhammed. *Fethu'l-beyân fi mekâsidi'l-Kur'ân*. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1992.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir. *ed-Durru'l-mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir. *el-Câmi'u'l-kebîr*. thk. Muhtar İbrahim el-Hâic vd. 15 Cilt. Kahire: el-Ezher Üniversitesi, 2005.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tarihu'l-Hulefâ*, thk. Hamdî ed-Demirdaş. Mekke: Matbaatu Nezzâr Mustafa el-Bâz, 2004.

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir. *Tedribu'r-râvî fi şerhi Takrîbu'n-Nevâvî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muahmed el-Fâriyâbî. 2 Cilt. Dâru Taybe, ts.

Şankitî, Muhammedülemin b. Muhammed. *Advâu'l-beyân fi izâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

Şâşî, el-Heyssem b. Kuleyb. *el-Müsned li's-Şâşî*. thk. Mafuzurrahman Zeynullah. Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1410.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414.

Şeyh Zâde, Muhammed b. Muslihiddîn. *Hâşyetu Muhyiddîn Zâde alâ Tefsiri Kâdî Beydâvî*. thk. Muhammed Abdülkadir Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.

Tabarânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Humeydî Abdülmecid es-Slefiy. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi tevili'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu müşkili'l-esâr*. thk. Şuayb Arnavut. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415.

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Beşâr 'Avvâd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.

Uşârî, Muhammed b. Ali b. el-Feth. *Fadâil Ebî Bekir es-Siddik*. Dârus-Sahâbe lit-Türâs, 1413.

Vâhidî, Ali b. Ahmed. *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-mecîd*. thk. Abdülhay Fermâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhamed. *Esbâbu'n-nüzûl*. thk. Kemâl Besyûnî Zeğlûl. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Vellvî, Muhammed b. 'Allâme. *Şerhu elfiyeti's-Suyûtî fi'l-hadis*. 2 Cilt. Medine: Mektebetu'l-Ğurabâi'l-Seriyye, 1993.

Zamahşerî, Mahmut 'Amr. *el-Keşşâf 'an hakâkiki ğavâmidî't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407.

Züheylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsiru'l-vasît*. 3 Cilt. Dâru'l-fikr, Dımeşk., 1422.

Züheylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsiru'l-munîr fi'l-'Akideti ve's-şeri'ati ve'l-menheci*. 30 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1418.